

Česká dermatologie na počátku 20. století

Jirásková, M.

Dermatovenerologická klinika I. LF UK a VFN
přednosta prof. MUDr. Jiří Štork, CSc.

Souhrn

Česká dermatologie na počátku 20. století

V první polovině 20. století se na rozvoji české, resp. československé dermatovenerologie podepsaly první a později i druhá světová válka. V tomto období, po vzniku první republiky, došlo ke změnám ve statutu pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity, která byla rozdělena. Německá část dala vznik samostatné univerzity, takže v Praze byly univerzity dvě, Karlova univerzita – pokračovatelka starobylého učení Karlova a Německá univerzita. Současně v roce 1919 vzniká Univerzita v Brně a Bratislavě. I v budování českých klinik na „nové“ Karlově univerzitě bylo nutné provést radikální změny. Těch se ujali noví, na Šambergerově klinice vyrůstající, odborníci profesori Gawalowski a Hübschmann. Oba neúnavně budovali kožní oddělení a kliniky v rámci univerzity i Prahy. I přes 2. světovou válku se jim podařilo za pomoci dalších významných dermatologů udržet jak činnost dermatovenerologických oddělení, tak např. i časopis Česká dermatovenerologie, který bez přerušení vycházel, i když s omezením, po celou dobu války.

Klíčová slova: historie dermatovenerologie v první polovině 20. století – prof. Karel Gawalowski – prof. Karel Hübschmann

Summary

Czech Dermatology in the Beginning of the 20th Century

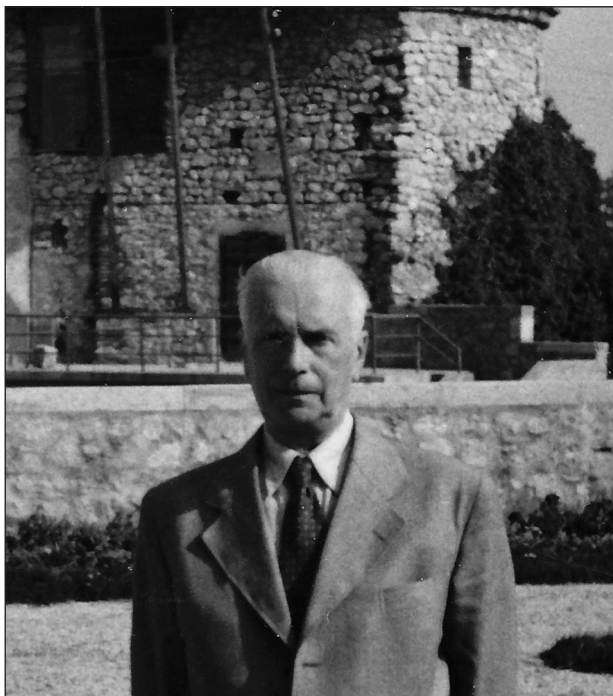
During the first half of the 20th century the First and the Second World War subsequently influenced the development of the Czech and Slovak dermatology. In this period, after formation of The First Czechoslovak Republic, the Prague Charles-Ferdinand University changed its statute and was divided. The German part gave rise to the independent university, thus there were two universities in Prague; Charles University – continuator of the ancient university of Charles and German university. At the same time, the universities in Brno and Bratislava were founded in the 1919. The building-up of Czech departments at the „new“ Charles University called for radical changes. New professors Gawalowski and Hübschman, brought up at the Šamberger's clinic, took charge of them. Both of them built up dermatological departments and clinics at university and in Prague, tirelessly. Despite the Second World War the activity of both dermatovenerological departments was preserved with help of other notable dermatologists and the journal Czech dermatovenerology continued to be published, even if restricted, without interruption during all the war.

Key words: history of dermatovenerology in the first half of the 20th century – prof. Karel Hübschmann – prof. Karel Gawalowski

Pražské dermatovenerologické kliniky jsme opustili v době, kdy byl přednostou německé kliniky prof. Kreibich (1908-1932) (6) a české prof. Šamberger (1918-1939). Pod jeho vedením vyrůstali významní dermatologové jako prof. K.Gawalowski, prof. K. Hübschmann, doc. K. Procházka a další.

Prof. MUDr. Karel Gawalowski se narodil dne 21. července 1890 v Ruzyni u Prahy. (obr. 1). Cítil ale náklonnost i k Plzni, kde roku 1909 absolvoval gymnázium. Promoval v roce 1914 na úsvitu I. světové války,

během níž sloužil plně 4 roky v armádě až do jejího ukončení. Pak ihned nastoupil jako asistent na české dermatovenerologické klinice prof. Šambergera, kde v roce 1924 habilitoval. Od ledna 1930 byl mimořádným profesorem, od září 1939 přednostou české dermatovenerologické kliniky a po uzavření univerzity Němci v roce 1939 přednostou náhradního kožního oddělení na Slupci. Tam setrval až do roku 1943, kdy jej Němci, jako nepohodlného, odstavili. Od r. 1945 až do roku 1960 byl přednostou I. dermatovenerologické kliniky FVL v Praze,

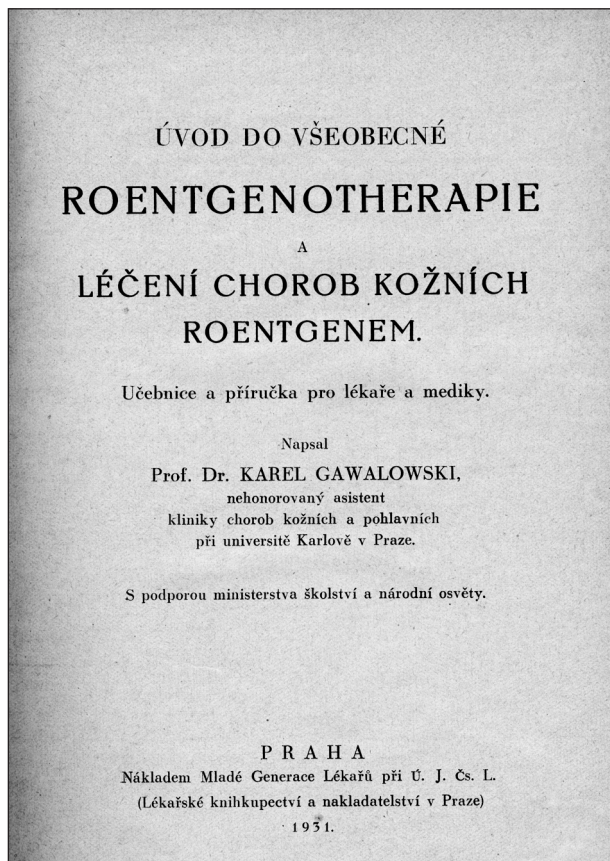

Obr. 1. Profesor Gawalowski.

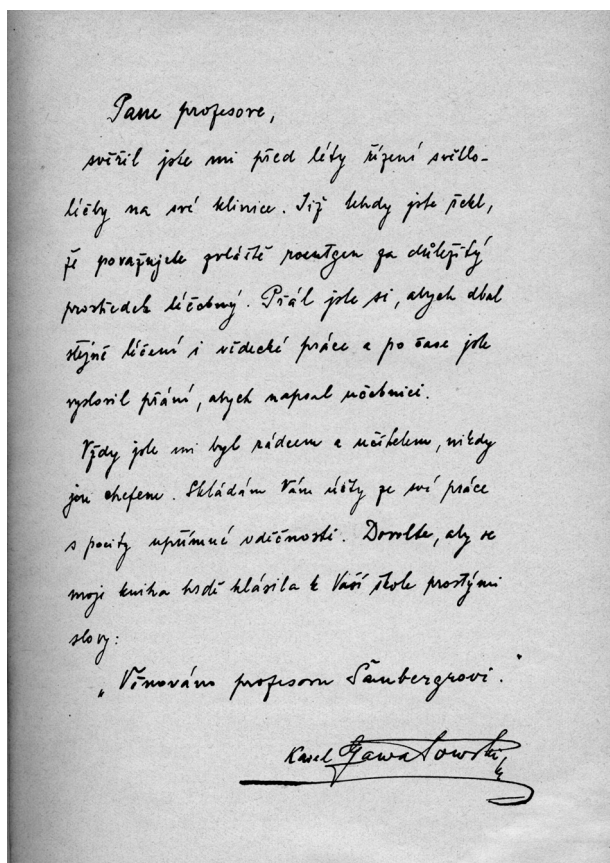
v r. 1946 byl jmenován řádným profesorem se zpětnou platností od r. 1941.

Vedle toho byl v letech 1935–1939 ordinářem kožního oddělení české polikliniky Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí (1). Toto období bylo sice časově krátké, ale velmi plodné. Obráží se to zejména v umístění tehdejších jeho asistentů, kterými byli pozdější přednosta dermatologické kliniky v Plzni prof. Vlastimil Resl, přednosta dermatologické kliniky hygienické fakulty v Praze prof. Konopík, a primář Kvičera, který zůstal svému tehdejšímu přednostovi věren a v rámci I. kožní kliniky pracoval na poli boje proti pohlavním chorobám.

Činnost prof. Gawalowského se vyznačuje především stálým budováním, stavěním a zařizováním. Nejméně šestkrát ve svém životě zařizoval nějaký nový ústav nebo oddělení. Poprvé to začalo už v r. 1925 přístavbou Šambergerovy kliniky Všeobecné nemocnice v Praze, kde byl angažován nejen jako tehdejší první asistent, nýbrž hlavně tím, že celé první poschodí nového přístavku jím bylo zařizováno jako světloléčebný ústav, na tehdejší dobu velmi moderní. K němu byla přidružena zcela nová a na našem území první kosmetická ordinace s vedoucí lékařkou dr. Řihovou. Tento světloléčebný ústav znamenal značný pokrok a umožnil teprve řádné a široké využití rentgenových paprsků, Finsenovy lampy a ostatních přístrojů, jak k léčení kožní tuberkulózy a jiných dermatóz, tak i intenzivnímu výzkumu. Výsledek se ukázal již r. 1931, kdy vydal učebnici o 600 stránkách s titulem „Úvod do všeobecné rentgenoterapie a léčení chorob kožních rentgenem“. Byla to na svou dobu moderní učebnice, s průbojnými, široce odůvodněnými názory, která byla v Evropě první učebnicí tohoto druhu. Profesor Gawalowski se tak stal zakladatelem rentgenové terapie v dermatologii u nás (obr. 2a a 2b).

Obr. 2a. RTG terapie.

Obr. 2b. Věnování profesoru Šambergerovi.

V letech 1936 a 1937 přichází k novému budování. Tentokrát to byl „Ústav pro lupózní“ v Motole, kde se stal prof. Gawalowski prvním ředitelem. Prof. Gawalowski se zde postaral i o svou velmi dobrou nástupkyni, doc. dr. Olgu Valentovou, která vedla ústav i po jeho přestěhování do Nového Města nad Metují (8).

V roce 1939 po násilném uzavření Univerzity Karlovy okupanty byla i česká kožní klinika zrušena, na její místo se nastěhoval SS lazaret a prof. Gawalowski byl se svými lékaři a nemocnými přestěhován do tzv. náhradního kožního oddělení na Slupi jako jeho přednosta. Zde opět zařizoval vše, co s nemocničním provozem souvisí. V r. 1943 byl odtud poslán na nucenou dovolenou. V noci z 5. na 6. května 1945 tak říkajíc s holí v ruce převzal německou kožní kliniku prof. Dr. Greipla, která byla okupanty přemístěna do bývalé české gynekologické kliniky prof. Dr. Jerieho (dnešní II. chirurgická klinika) (1). Zde se musel zařizovací a organizační talent prof. Gawalowského osvědčit v plné míře, protože budova byla ve velmi špatném stavu, se zcela nepoužitelným 3. a 4. patrem, které byly poškozeny bombardováním. I v nižších patrech scházela okna a byly tam četné stopy po amerických bombách. Použitelné sály a chodby byly plné raněných obránců Prahy. Jen jedna místnost v přízemí byla uvolněna pro kožné nemocné. Prof. Gawalowski neměl zpočátku přidělené stálé lékaře. Všichni lékaři totiž pracovali v bývalém náhradním kožním oddělení na Slupi, v pozdější II. dermatologické klinice. Přišli ale noví dobrovolníci z řad docentů (Obtel, Hynie a Procházka) i z řad praktikujících lékařů (např. Blažek, Brodan, Beránek, Kúta, Neumann, Votava, Procházková, Kvíčera aj.) (8). Klinika byla provizoriem, které bylo nutno stále upravovat a opravovat, a provizoriem zůstala do r. 1955, kdy prof. Gawalowski byl znovu nucen budovat a zařizovat. Klinika se musela znovu stěhovat. Původně pro dermatologickou kliniku určená bývalá divizní nemocnice (dnešní III. interní klinika) však přes zahájení adaptací pro dermatologické oddělení byla určena jiné klinice a tak se zařizovaly, tentokrát pro prof. Gawalowského definitivně, místnosti v Emauzích a u Apolináře). Klinikou vedl až do roku 1960 (obr.3), kdy ji převzal profesor Konopík.

Záslužná je i mnoholetá činnost pana profesora v dermatologické sekci Společnosti J.E.Purkyně. Pan profesor byl jejím velmi aktivním členem od jejího založení 30.12.1922. Byl členem řady mezinárodních dermatologických společností (Francie, Jugoslávie, Německo, Polsko, SSSR). V roce 1958 získal členství v American Social Hygiene Association jako první Čech.

Neméně důležitá je jeho práce v boji proti pohlavním chorobám. Stál v popředí společnosti pro potlačování pohlavních chorob. Předsednictví v této společnosti mu v roce 1931 předal prof. Šamberger a trvalo až do roku 1949. Tato činnost byla i mezinárodního charakteru v Union contre le péril vénérien et les tréponématoses (v letech 1931-39 byl prof. Gawalowski dokonce členem výboru). Jeho jméno mělo na poli mezinárodního boje proti venerickým chorobám velmi dobrý zvuk.

Třetí úsek jeho pracovního zájmu byl Studentský zdravotní ústav (8), kde pracoval s úspěchem řadu let. Práci se studenty miloval, čehož důkazem je i doložená fotografie (obr. 4). Napsal 3 učebnice – první byla již zmíněná kniha o radioterapii, v roce 1955 vyšla „Obecná dermatologie“, která svým rozsahem a zpracováním představuje unikátní publikaci. O 4 roky později v roce 1959 ji následovala „Venerologie“, v níž podrobně propracoval symptomatologii syfilidy. Zvláště je v této publikaci třeba ocenit přehled vývoje boje proti pohlavním nemocem. Kromě toho zpracoval rozsáhlé kapitoly v 5 vydáních prozatímních dermatologických a venerologických skript (8).

Obr. 3. Zleva: dr. Černý, prof. Gawalowski, doc. Holan.

Prof. MUDr. Karel Hübschmann (obr. 5) se narodil 13. srpna 1890 v Praze na Malé straně, kde také navštěvoval nižší a střední školu a v roce 1909 složil zkoušku dospělosti. Již v listopadu 1914 ukončil svá studia na lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze a brzy po promoci se stal asistentem v Hlavově patologicko-anatomickém ústavu. Zanedlouho poté vypukla první světová válka, během níž, jako vojenský lékař, pracoval prof. Hübschmann na infekčních a bakteriologických odděleních. Teprve po propuštění z vojenské služby v roce 1919 se mohl věnovat dermatologii. Tehdy nastoupil na české dermatovenerologické klinice prof. Šambergera v Praze, kde se stal v roce 1920 asistentem. V roce 1924 se již habilitoval, v roce 1930 byl jmenován mimořádným a v roce 1934 řádným profesorem dermatologie na Univerzitě Karlově v Praze. Kromě toho byl v roce 1931 jmenován primářem nemocnice na Bulovce s úkolem vybudovat kožní oddělení. Za německé okupace byl v roce 1942 Němci zbaven pro podezření z nearijského původu primariátu a penzionován. Po revoluci v roce 1945 převzal vedení II. dermatovenerologické kliniky vzniklé z náhradního kožního oddělení Na Slupi, a od října 1945 se stal opět řádným profesorem Univerzity Karlovy.

Vzdělání profesora Hübschmanna bylo všestranné a velmi široké. Jako mladému asistentovi u prof. Šambergera, se mu dostalo vzdělání u slavného profesora Unny

v Hamburku, u něhož pobyl půl roku. Zabýval se zde nejen klinickými studii, nýbrž i laboratorními a experimentálními pracemi a histologií. Svůj rozhled rozšířil dále návštěvami na německých klinikách vedených předními představiteli dermatologie, jako byli Arning, Rille, Buschke, Jadasson a jiní. Studijní cesty do Vídně v roce 1924 a do Francie v roce 1925 a 1926 dovršily rozsáhlé vzdělání mladého docenta. Ve Francii se seznámil zejména s profesorem Pautrierem, který ho navštívil v roce 1938 v Praze. Ve Francii se též věnoval studiím organizačním, zvláště otázce protivenerického boje. V roce 1927 se zúčastnil kongresu francouzských dermatologů v Antverpách a ve stejném roce sjezdu polských dermatovenerologů ve Varšavě. Zde se seznámil s četnými polskými dermatology. Tyto vztahy posílil při opakované návštěvě Varšavy u příležitosti I. kongresu slovanských dermatolo-

Obr. 4. Prof. Hübschmann.

gů 25.5.1928 v Praze, kterého se zúčastnil i prof. Gavalowski (obr. 6). V roce 1930 byl prof. Hübschmann opět ve Francii a téhož roku na mezinárodním sjezdu dermatologů v Kodani, pak ve Švédsku a v roce 1935 opět v Polsku. Po válce navštívil prof. Hübschmann Budapešť, dále byl v Jeně a naposled přednášel na V. dermatovenerologickém sjezdu v Leningradě v prosinci 1959.

Na svých cestách nenavázal profesor Hübschmann jen osobní známosti, nýbrž vždy se snažil propagovat československou dermatovenerologii. V čítárně knihovny v Hôpital St. Louis zařídil, aby mezi četnými cizojazyčnými časopisy byla pravidelně vyložena Česká později

Československá dermatologie. Generálnímu sekretáři francouzské společnosti Dr. Hudelovi odevzdal Šambergův-Hübschmannův atlas kožních a pohlavních chorob. Na základě známostí získaných ve Švédsku stal se jedním ze spolupracujících redaktorů časopisu Acta dermatovenerologica (společně s prof. Gawalowským, doc. Trégerem a prof. Trýbem a dalšími světovými odborníky) (obr. 7). Pro mladší pracovníky bylo velmi vítané, byly-li na doporučení prof. Hübschmanna přijímány naše publikace do tis-

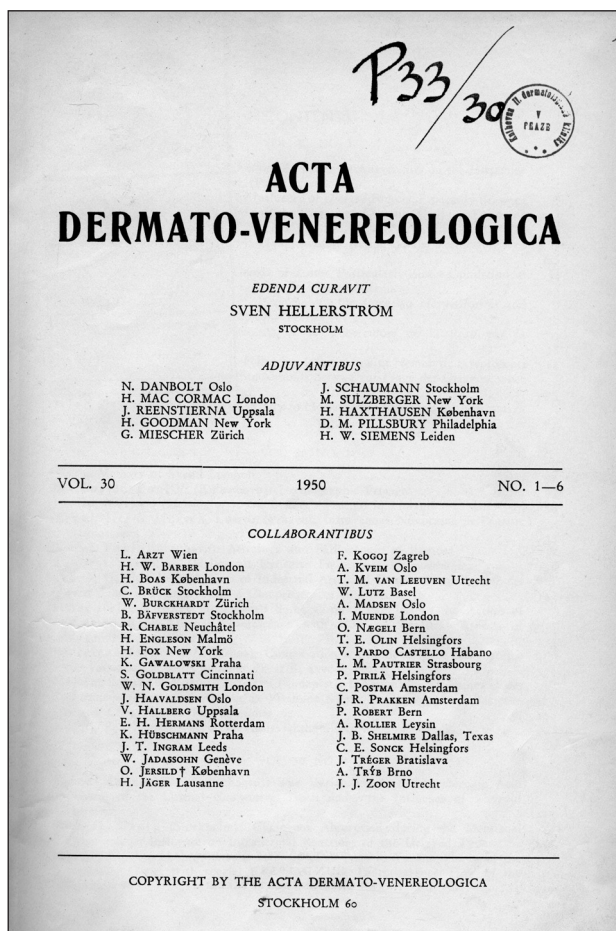
Obr. 5. Sjezd Slovanských dermatologů v Praze.

ku tohoto časopisu. Rovněž doporučení prof. Hübschmanna při návštěvě různých zahraničních ústavů mělo vždy svou cenu a váhu. Totéž činil do svého pozdního věku, takže časopis Československá dermatovenerologie figuroval i za komunistického režimu jako časopis citovaný v časopisu Excerpta medica, kam pan profesor posílal zkrácené verze v našem časopisu publikovaných článků.

Činnost profesora Hübschmanna odpovídá všestrannosti jeho vzdělání a rozhledu. Na prvním místě stojí jeho činnost vědecká zasahující do všech odvětví oboru dermatovenerologie. Ve 20. letech minulého století stála v popředí činností profesora Hübschmanna tuberkulóza. Také jeho habilitační práce nese název „Experimentální příspěvek k reakcím vazbou komplementu u tuberkulózy, zvláště u tuberkulózních chorob kožních“. Práce byla již tehdy (r. 1924) zaměřena zcela moderně, experimentálně i imunobiologicky.

V tomto raném období nacházíme práce předvídací význam alergického mechanismu v etiologii ekzému („O ekzémeh způsobených náhražkami kůže v kloboucích“). Ekzému, jeho etiologii a léčení je věnována celá řada prací. Najdeme již tehdy experimentální práce se zcela moderním zaměřením (např. přehled o působení trypsinu na karcinomy).

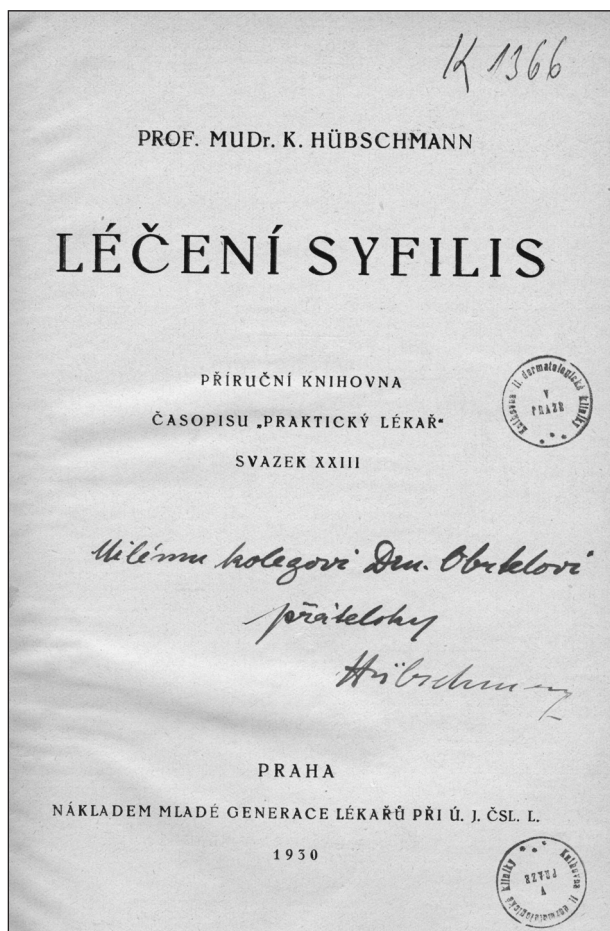
Zájem o studium moderní léčby příjice vrcholí knihou o „Léčení syfilis“ v roce 1930 (obr. 8). Touto publikací se postavil profesor Hübschmann do čela antivenerického boje u nás a jeho dílo zůstalo téměř po 15 let až do objevení penicilinu základním pramenem léčby syfilidy. Ke

Obr. 6. Acta dermatovenerologica.

konci 30. let přistoupila k léčbě syfilidy ještě série prací zabývajících se tehdy moderní léčbou kapavky. Do první vědecké éry patří vydání bohužel nedokončeného atlasu kožních a pohlavních chorob, spolu s profesorem Šambergerem. Vyšlo celkem 600 listů. Velkým přínosem pro dermatologii bylo zavedení injekcí jontobrolu (dnes natrium bromatum) při léčbě svědivých dermatóz, zvláště lichen ruber. Jontobrol byl dlouho používán k tlumení svědění a trvalo značnou dobu, než jeho úspěšné užívání v léčbě tohoto velmi sužujícího průvodního jevu dermatóz nahradila antihistaminika. Málo je známo, že profesor Hübschmann se již v roce 1934 pokusil o léčbu mycosis fungoides antimonovými preparáty, které byly teprve v roce 1949 zahraničními autory doporučovány jako velký objev a jako jeden z neúčinnějších prostředků při léčbě této choroby. Významná a často citovaná je práce o alergické dermatitidě při zpracování petržele. Nelze zde zmiňovat řadu publikací různých dermatóz, publikace o vtipném použití různých léčebných prostředků a publikace zpracovávající souborně některá témata a otázky, jako je např. rehabilitace v dermatologii. Z ostatní činnosti profesora Hübschmanna lze uvést jen ty nejdůležitější úseky. Jsou to činnost redaktorská a učitelská.

Prof. Hübschmann byl od druhého ročníku redaktorem našeho časopisu Česká a od roku 1947 Československá dermatologie (obr. 9). Podařilo se mu převést časopis přes

Obr. 7. Léčení syfilidy.

protektorátní období, aniž bylo vydávání zastaveno. Vycházel, byť s omezením a v delších intervalech, bez přerušení po celou dobu okupace.

Prof. Hübschmann byl ze stavitelské rodiny, což se velmi příznivě projevilo při zřizování kožních oddělení, zejména při stavbě kožního pavilónu na Bulovce. Zde vybudoval na tehdejší dobu moderní dermatovenerologický ústav, opatřený všemi náležitostmi po stránce léčebné, vědecké i výzkumné. Později pracoval na plánech pro dermatovenerologický pavilón v Motole, pro kožní oddělení ve Zlíně a Havlíčkově Brodě. Konečně zařídil a vedl přestavbu II. kožní kliniky v areálu Fakultní nemocnice v Praze.

Nezapomínal nikdy na to, aby byl dobrým učitelem svého oboru. Přednášel již v roce 1920 ve válečném semestru. Vychoval řadu odborných lékařů. Jeho přednášky studentům medicíny byly, podle pamětníků, vždy velmi zajímavé, prakticky zaměřené a doprovázené četnými demonstracemi nemocných, obrázků, grafů, tabulek, přehledů apod. Jako přednosta svědomitě pečoval o růst mladších lékařů.

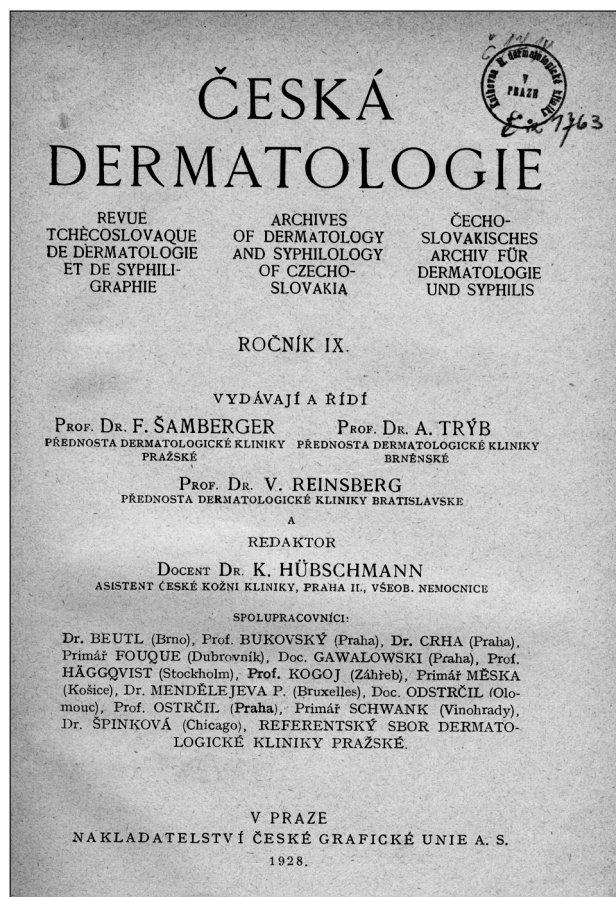
Prof. Hübschmann byl dlouhá léta místopředsedou, potom předsedou bývalého Zemského spolku a Společnosti pro potlačování chorob kožních a pohlavních, předsedou Čs. dermatovenerologické společnosti od roku 1942 do roku 1951 a několik let předsedou kuratoria

Lékařského muzea. Zúčastnil se vypracování novelizace zákona o potlačování pohlavních chorob.

Svým žákům nechával profesor Hübschmann úplnou volnost ve vývoji, ve studiu a nevnucoval jim své názory. Byl z mála profesorů, s nimiž se mohlo beze strachu diskutovat o odborných otázkách a pronášet názory, s nimiž on nesouhlasil. Měl velmi dobrý poměr k nemocnému. Od toho se nápadně lišil vztah ke spolupracovníkům a ostatním lidem. V osobním styku byl spíše úsečný, kritický a otevřený. Jeho přímost měla někdy i nádech ironie. Při bližším nahlédnutí však mluvili jeho žáci a spolupracovníci o ochotě, laskavosti a porozumění pro starosti všeho druhu. Jeho otevřenost mu přinesla sice nejedno nepřátelské smýšlení, ale nakonec přece jen úctu. Každý po čase totiž poznal, že jeho kritika byla bez

obraz osobnosti profesora Hübschmanna by nebyl úplný bez upozornění na jeho zcela mimořádný zájem o umění, zvláště malířské. Jeho znalosti v tomto směru byly podivuhodné a daleko převyšovaly představy o znalostech nejvzdělanějšího laika. V souvislosti s tím napsal i populárně laděnou publikaci „O kůži“, orgánu lidského těla, kde se věnuje pohledu na kůži z hlediska historického a ztvárnění některých kožních onemocnění uměleckými díly (malířství, sochařství), a knížku týkající se venerologické problematiky „Nebezpečí sexu“.

Žezlo ve vedení II. kožní kliniky po něm převzal v roce 1965 na 3 roky prof. Obrtel zabývající se především problematikou ekzémů a kontaktních alergií.

Obr. 8. Česká dermatologie.

postranních úmyslů, že byla mírnější za zády než do očí a že byla přímější a ostřejší k nadřazeným než k podřízeným. Ve svých rozhodováních byl spravedlivý, nikdy nebyl mstivý a po slušném a přijatelném vysvětlení rád prominul chyby a poklesky. Ve svém rozhodnutí byl ale neústupný a trval na tom, co řekl nebo co uznal za správné. Na jeho klinice vyrůstali i pozdější přednostové pražských klinik doc. Schwank, prof. Trapl, prof. Štáva a prof. Jirásek, ale i řada dalších odborníků, kteří se uplatnili na dermatologickém poli, v kosmetologii (dr. Čermáková, dr. Balíková a dr. Marešová).

LITERATURA

- HLAVÁČKOVÁ, L., SVOBODNÝ, P. *Dějiny všeobecné nemocnice v Praze 1790-1952*. (k 200. výročí založení nemocnice). Karolinum 1990.
- HÜBSCHMANN, K. K počátkům české dermatologie a syfilidologie a několik poznámek k jejich další historii. I. *Čs. Derm*, 1977, 52 (5), s.337-342.
- HÜBSCHMANN, K. K počátkům české dermatologie a syfilidologie a několik poznámek k jejich další historii. II. *Čs. Derm*, 1977, 52(6), s. 403-406.
- JIRÁSKOVÁ, M. Z úsvitu české dermatologie a syfilidologie. *Čes-slov Derm*, 2008, 83 (3), s. 164-167.
- JIRÁSKOVÁ, M. Česká dermatologie na přelomu 19. a 20. století. *Čes-slov Derm*, 2008, 83 (4) v tisku
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Biografický slovník Pražské lékařské fakulty 1348-1939 díl I. A-K*. Univerzita Karlova Praha 1988.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Biografický slovník Pražské lékařské fakulty 1348-1939 díl II. L-Ž*. Univerzita Karlova Praha 2003.
- PROCHÁZKA, K. K sedmdesátinám prof. MUDr. Karla Gawalowského. *Čs. Derm*, 1960, 35 (6), s. 301-304.
- TRAPL, J. K sedmdesátinám prof. MUDr. Karla Hübschmanna. *Čs. Derm*, 1960, 35 (6), s. 305-308.
- VOSMÍK, F. Odstupující vedoucí redaktor: K historii časopisu Česko-slovenská dermatologie. *Čes-slov Derm*, 2004, 79 (2), s.51-52.
- ZÁRUBA, F. Poznámky k historii Československé dermatologie II.část Profesor Šamberger a sjezdy slovanských dermatologů. *Čs. Derm*, 1990, 65 (2) s. 130-136.
- ZÁRUBA, F. Poznámky k historii Československé dermatologie III.část. Založení Československé vědecké dermatologické společnosti. *Čs. Derm*, 1990, 65 (2), s.137-141.

Došlo do redakce: 11. 9. 2008

MUDr. Milena Jirásková CSc.
Dermatovenerologická klinika I.LF UK a VFN
U Nemocnice 2
128 08 Praha 2
E-mail: milena.jiraskova@lf1.cuni.cz